

Afgelopen maandag begon de jaarlijkse bijeenkomst van het World Economic Forum (WEF) in Davos. Op deze top waar regeringsleiders en de economische elite elkaar ontmoeten, worden de meest urgente wereldproblemen besproken. Dat wil zeggen: wat 'Davos' als de meest urgente problemen beschouwt.

Helaas heeft Davos nooit echt aandacht besteed aan economische ongelijkheid. Ongelijkheid wordt in deze kringen gereduceerd tot armoede. Voor Davos is het nog steeds geen urgent probleem dat de rijksten jaar na jaar rijker worden, een al maar groter deel van opbrengst van de economische productie naar zichzelf laten vloeien, en er steeds beter in slagen minder belastingen te betalen.

Wel worden de critici steeds luider. Maandag publiceerde Oxfam haar jaarlijkse rapport over ongelijkheid, met de veelzeggende titel *Inequality Inc. How Corporate Power Divides Our World and the Need for a New Era of Public Action*. Ook is de Oostenrijkse activistische miljonair Marlene Engelhorn in Davos om een brief te overhandigen. In die brief, die ondertekend is door meer dan 250 miljonairs, pleiten de ondertekenaars ervoor dat overheden de rijksten zwaarder gaan belasten.

Zowel Oxfam als de activistische miljonairs wijzen doorgaans vooral op de gevolgen en risico's van grotere ongelijkheid. Zoals de miljonairs in hun brief stellen, heeft het huidige economische systeem met zijn oneerlijke belastingen „ons stagnerende lonen, een afbrokkelende infrastructuur, falende openbare diensten en destabilisering van de democratie opgeleverd.”

Oxfam en de activistische miljonairs hebben gelijk. Maar een volledige analyse moet verder gaan. Zoals ik in mijn recent verschenen boek *Limitarisme: Pleidooi tegen extreme rijkdom* betoog, zijn er diepere morele en politieke redenen om ons te verzetten tegen de concentratie van rijkdom en de toenemende ongelijkheid. En we hebben niet alleen hogere belastingen op de grootste vermogens nodig; er zou een bovengrens moeten zijn aan hoeveel persoonlijk rijkdom een individu kan vergaren.

Oxfam en de activistische miljonairs merken terecht op dat meer geld op een gegeven moment niet meer bijdraagt aan iemands levenskwaliteit, terwijl er wel geld nodig is om te investeren in infrastructuur, de publieke sector en de uitgedeelde verzorgingsstaat. Ze hebben ook gelijk als ze wijzen op de negatieve effecten van extreme rijkdom op de democratie, wat een zeer ernstig gevaar is. Een cruciaal deel van de infrastructuur voor de uitwisseling van informatie is nu in commerciële handen en te vaak in de handen van superrijken die niet hebben begrepen dat democratie ondergraven wordt door het faciliteren van leugens, misinformatie, en intimidatie in de publieke sfeer.

Daarnaast gaat extreme rijkdom moeilijk samen met wat klimaatactie van ons vergt. Zeer

Niemand wordt op eigen merites multimiljonair

Extreme rijkdom is moreel niet te verdedigen. Maar in Davos gaat het daar nauwelijks over. Stel een bovengrens aan persoonlijke rijkdom, bepleit *Ingrid Robeyns*.

rijke mensen stoten onevenredig veel broeikasgassen uit door hun luxueuze levensstijl en investeringen in vervuulende bedrijven. Terwijl de jaarlijkse uitstoot per persoon voor de armste helft van de wereldbevolking minder dan anderhalve ton CO₂ per jaar bedraagt, stoten de 1 procent rijksten gemiddeld 101 ton uit, waarbij sommige miljardairs door hun zeer luxueuze levensstijl verantwoordelijk zijn voor duizenden tonnen uitstoot per jaar. Maar hier schuilt ook een kans: de overvloedige rijkdom van de allerrijksten kan ingezet worden om de klimaatcatastrofe af te wenden.

Wat ik echter vooral wil bepleiten, is dat we ook de meest fundamentele redenen meenemen in dit debat over economische ongelijkheid. En dat is dat niemand kan zeggen dat hij het verdient om decamiljonair (vermogen van 10 miljoen euro of meer) te zijn. Enige mate van ongelijkheid in inkomsten en vermogen kunnen gerechtvaardigd zijn, zoals ongelijkheden die algebabe-

seerd zijn op hoeveel iemand werkt, de lasten van dat werk, en de uitzonderlijke inspanningen of risico's die nodig zijn. Of als positieve prikkel indien de samenleving meer mensen nodig heeft om bepaalde arbeid te verrichten.

We hebben niet alleen hogere belastingen op de grootste vermogens nodig

Maar geen van deze factoren kan de huidige ongelijkheid in inkomsten en vermogen rechtvaardigen. Daarentegen hebben twee andere factoren een zeer grote invloed op ons vermogen om economisch succesvol te zijn.

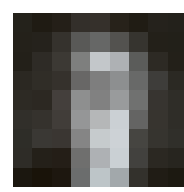
De eerste factor is toeval: onze ouders en familie, waar onze wieg stond, onze aangeboren gezondheid, beperkingen, energieniveaus, en talenten. Dit zijn factoren die algebabe-

maal buiten onze controle liggen, maar een enorme invloed hebben op de kansen in ons leven. Onze maatschappelijke structuren geven toeval echter ruim spel. Bijvoorbeeld: erfenissen zijn een belangrijke bron van vermogen, en zijn volledig onverdiend. Zelfs de structuren van de markten zijn zodanig dat toeval een grote rol speelt bij het bepalen wie bestuursvoorzitter wordt, de miljardair popster, of het product dat de markt gaat domineren.

De tweede factor zijn de instituties die vorige generaties hebben opgebouwd en die ons in staat stellen om welvaart te creëren. Ons economisch succes staat op de schouders van investeringen van vorige generaties en innovaties geïnitieerd door overheden of door wetenschappers die voor het algemeen belang werkten. De Nobelprijswinnaar Herbert Simon schatte dat zo'n 90 procent van alle inkomens terug te voeren is op dergelijk 'sociaal kapitaal'.

Het belang van toeval en de sociale structuren voor ons economisch succes maken dat we wel enige ongelijkheid kunnen rechtvaardigen, maar niet de huidige mate van extreme ongelijkheid.

De activistische miljonairs kiezen wellicht voor een pragmatische strategie wanneer ze Davos en hun medemiljonairs vooral proberen te overtuigen met argumenten over hofoorken of sociale en economische stabiliteit. Maar de andere redenen om buitensporige concentratie van rijkdom te beperken zijn veel fundamenteeler. Laten we hopen dat de rijken in Davos het lief hebben om ook over deze redenen openlijk te debatteren.

Ingrid Robeyns is hoogleraar ethiek van institutie aan de Universiteit Utrecht.

Koranverbranding? Dat valt niet onder de vrijheid van meningsuiting

Een boekverbranding is geen onderdeel van het uitwisselen van meningen met andersdenkenden, maar juist het tot zwijgen brengen van tegenstanders, stelt *Egbert Dommering*.

In Arnhem ontstond afgelopen zaterdag een rel rond een demonstratie van Pegida die een koranverbranding tot doel had. Pegida is de afkorting van 'Patriotische Europaer tegen die Islamisering des Abendlandes', een uit Duitsland stammende anti-islam beweging, die ook in Nederland opereert. Er was veel kritiek dat de burgemeester die demonstratie niet had verboden. De burgemeester verklaarde tegenover de media dat hij dat niet had gekund omdat er demonstratievrijheid is en het verbranden van boeken in Nederland onder de vrijheid van meningsuiting valt. Minister Yesilgöz (Justitie, VVD) deed in augustus vorig jaar bij een dergelijke demonstratie een soortgelijke uitslating.

Ik ben van oordeel dat we hier te doen hebben met een dwaling omtrent de betekenis van de vrijheid van meningsuiting. Je zou dat de verwarring kunnen noemen tussen het met geweld tot uitdrukking brengen van een mening (ook wel, naar Amerikaans voorbeeld, genoemd *symbolic speech*, symbolische spraak) en het met geweld andersmans mening tot zwijgen brengen (wat ik zou willen noemen *symbolic silencing*, symbolisch tot zwijgen brengen).

Leidend is hier nog steeds een beroemd citaat uit het werk van de Duitse dichter Heinrich Heine: „Waar boeken worden verbrand, worden op den duur ook mensen verbrand.” Dit citaat wordt dikwijls met instemming in verband met de boekverbrandingen in nazi-Duitsland aangehaald. Minder bekend is dat het komt uit het door Heine geschreven toneelstuk *Almansor*, de Moorse veldheer die Andalusië voor de Moren had helpen verdedigen tegen de aanvallen van de christelijke vorsten in het kader van de Reconquista (de christelijke herovering van het Iberisch schiereiland op de Moren). Het toneelstuk gaat over de eindfase, de inname van Granada door de katholieke koningen in 1492. Een islamitische getuige van die verovering vertelt ontzet aan zijn Arabische vriend dat hij heeft gezien hoe bij de verovering van de stad Spaanse soldaten korans in het openbaar hadden verbrand. Die vriend antwoordt dan: „Dat was nog maar het voorspel, daar waar men boeken verbrandt, verbrandt men ten slotte ook mensen.”

Zoals Heine goed gezien heeft is een boekverbranding niet een meningsuitwisseling tussen de schrijver en de verbrander die het met de mening van de schrijver niet eens is. Het is juist het omgekeerde: de openbaar gemaakte mening mag niet aan de discussie meedoen en de veroorzaker van die mening dient te verdwijnen (gevangengezet, uit het land verwijderd en wat er verder zo in de ijskast van Wilders is te vinden). Het is, zoals ik hiervoor stelde: niet met een andersdenkende spreken, maar een andersdenkende tot zwijgen brengen. In afwachting daarvan ('het voorspel') dient de openbaarmaking van de mening door vernietiging van de draager van die mening te worden gestopt.

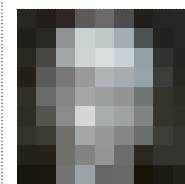
De Koran verbranden is 'het voorspel' tot vernietiging van de islam zelf

De dwaling is denk ik ontstaan omdat de aantasting of vernietiging van gezagssymbolen in tijden van politieke turbulentie schering en inslag is. Ik noem het omver halen van standbeelden en de aanvallen op nationale symbolen, zoals bijvoorbeeld het in brand steken van de nationale vlag. Ten tijde van de Vietnamoorlog aanvaardde het Amerikaanse Hooggerechtshof de verbranding van de *Stars and Stripes* als een symbolische protestdaad van dienstplichtigen die niet aan die oorlog wilden deelnemen. Dat is dus *symbolic speech*. Het boerenprotest tegen de stikstofmaatregelen in Nederland werd tot uitdrukking gebracht door de nationale driekleur verkeerd om op te hangen.

Maar een aanval op de intellectuele dragers van een democratisch systeem (zoals de wetboeken en dan vooral de Grondwet) of religieuze systemen (zoals religieuze teksten en dan vooral de Bijbel, Koran of Thora) vormen mijns inziens een grens. Ze zijn 'het voorspel' tot vernietiging van de staatsvorm of de godsdienst zelf. Wanneer de boeren niet alleen de vlag verkeerd om hadden opgehangen, maar een uitgave van de Grondwet op het Binnenhof symbolisch in de fik hadden gestoken, zou die grens wat mij betreft zijn gepasseerd. Dat is dus *symbolic silencing*.

Een tweede aspect is de godsdienstolerantie. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (waarvan de uitspraken bindend zijn in Nederland) tilt daar zwaar aan. Het is toegestaan negatieve waardeoordelen over een godsdienst te uiten, zolang dat maar niet aanzet tot haat jegens die godsdienst als zodanig. Een staat heeft, volgens het Hof, grote beleidsvrijheid in de keuze van de maatregelen deze godsdienstolerantie te handhaven. Maar ik interpreteer die rechtspraak zo dat de grens van die vrijheid ligt bij het toelaten van de vernietiging van boeken die de godsdienstige overtuiging uitdragen.

Een slotopmerking over het gebruik van vuur bij openbare manifestaties. Het vuur is een massasymbool. Elias Canetti stelde in zijn beroemde boek *Massa en macht* al vast: „Het vuur grijpt om zich heen; het is aanstekelijk en onverzagdigbaar. [...] Het is in alle ogen tegelijk aanwezig, het vernigt die ogen tot één machtig dwangmiddel.” Daar komt de aanjagende werking van de sociale media bij. Het verandert dus gemakkelijk van een lokaal brandje in een groot cybervuur, want dat is digitaal makkelijk aan te steken en vele socialemediagebruikers houden ervan. Zo steekt de democratie op den duur zichzelf in brand.

Egbert Dommering is emeritus hoogleraar informatierecht aan de Universiteit van Amsterdam.

Aylin Bilic

De strijd van Van Gogh lijkt voor niks geweest

Dit weekend verscheen de langverwachte biografie van Theo van Gogh: *De bolle Gogh*, door Jaap Cohen. Van Gogh is bekend geworden om zijn strijd voor de vrijheid van meningsuiting, zijn controversiële standpunten over religie (vooral de islam) en zijn messcherpe tv-interviews. Hij betaalde er een hoge prijs voor. Moslim-fundamentalist Mohammed Bouyeri vermoordde hem op 2 november 2004. Hij zag Van Gogh als de vijand van de islam.

Schrijvers en columnisten als Salman Rushdie, Pim Fortuyn en Theo van Gogh: zij durfden het destijds nog, de islam openlijk bekritisieren, waarbij vooral Van Gogh en Fortuyn geen blad voor de mond namen. En ze kregen daarvoor de ruimte in de media. Hun kritiek gold bijvoorbeeld de achtergestelde positie van de vrouw en het ondemocratische en anti-rechtsstatelijke gedachtegoed in de politieke en fundamentalistische islam.

Ik voelde me als migrantenkind bevrijd door hun openlijke kritiek. Ik had er mooie discussies over met mijn vader, mijn nicht in Izmir en met Rotterdamse studenten. Hadden Van Gogh en Fortuyn het bij het rechte eind of wilden ze alleen maar polariseren? Ik kreeg steeds meer begrip voor de radicale verdediging van de vrijheid van meningsuiting door Fortuyn en Van Gogh. Dat sommige moslims kortsluiting kregen bij termen als 'geitenneukers' en dat wie de profeet voor schut zette, zijn leven niet langer zeker was, vormde dat niet hét bewijs dat er iets totaal fout zat in het gedachtegoed? Dat aan de kaak stellen zoals Van Gogh deed, moesten we dat niet juist steunen in plaats van bekritisieren?

De tijdgeest is in twintig jaar veranderd, maakt de Van Gogh-biografie goed duidelijk. Ook destijds was er kritiek op Theo van Gogh, maar zijn mening werd tegelijk geaccepteerd in het publieke debat. Zijn zeer islam-kritische film *Submissie* werd zelfs vertoond in het VPRO-programma *Zomergasten*.

Hoe zou Van Gogh vandaag de dag geframed worden? Als kritisch denker die heilige huisjes omver durft te schoppen, of als extreem-rechtse racist? Ik vrees het laatste (racist was Van Gogh overigens absoluut niet). Zouden zijn nietsontziende kritiek en beledigingen nog geaccepteerd worden bij de publieke omroep? Ik vermoed van niet. Al die groepen die zich gekwetst en onveilig zouden kunnen voelen door zijn opmerkingen, zouden omroepbestuurders het nog aandurven?

Iedere cabaretier, schrijver of publicist zal toegeven aan zelfcensuur te doen

Toegegeven, ook ik vind - als ik hem nu terughoor - Van Gogh soms erg grof en kwetsend. Desondanks waren zijn provocerende opmerkingen belangrijk. Hij liet er mee zien dat je in dit land kritiek dient te accepteren, en dat niets immuun is voor kritiek en spot, evenmin de heilige huisjes van welke religie dan ook. Hij liet er ook mee zien dat hij zich niet liet intimideren door religieuze gekken, iets wat tegenwoordig vrijwel niemand meer durft. Iedere cabaretier, schrijver, columnist of interviewer zal - als hij eerlijk is - toegeven aan zelfcensuur te doen. Niet alleen uit angst voor fanatieke islamisten, maar ook uit angst uit het maatschappelijk debat verbannen te worden bij het uiten van een bewering, grap of zelfs een enkel woord dat niet tot de politiek-correcte canon behoort.

Dat wegzetten gebeurt niet alleen bij complotdenkers of mensen die (moedwillig) beledigen zoals Theo van Gogh. Dat overkomt ook denkers en publicisten die in keurige en voorzichtige bewoordingen, met argumenten onderbouwd, een mening verkondigen die enigszins afwijkt van het geaccepteerde discours. Neem bijvoorbeeld de Duits-Amerikaanse denker Yascha Mounk. Hij werd bejubeld toen hij Trump en Orbán aanviel. Maar zijn recente boek *De identiteitsval*, waarin hij kritiek uit op het heersende identiteitsdenken (bij rechts en links), was reden om de man te verguizen en van racisme te beschuldigen.

Zo lijkt de strijd van Theo van Gogh voor niets geweest: de vrijheid van meningsuiting is behoorlijk ingesnoerd sinds zijn dood. Hoe groot is de pluriformiteit in de media nog?

Aylin Bilic is headhunter en publicist.